

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Зважаючи на проблеми в банківському секторі, які призвели до зниження регулятивного капіталу банків, у 2011 р. внесено зміни до Закону "Про банки і банківську діяльність", якими передбачено, що регулятивний капітал банку не може бути меншим за статутний капітал. Розглянуто шляхи врегулювання цієї проблеми.

Ключові слова: капіталізація банків, власний капітал, статутний капітал, регулювання, вимоги до законодавства.

Актуальність дослідження. Якщо на початкових етапах становлення банківської системи пріоритетними завданнями банків були створення розгалуженої мережі, розроблення інструктивної бази, пошук клієнтів, то сьогодні актуальними є проблеми забезпечення стабільної діяльності як окремого банку, так і всієї банківської системи. При цьому визначальна роль у вирішенні зазначених питань відводиться забезпеченню стабільного фінансового стану банків шляхом підвищення рівня їхньої капіталізації, оптимізації структури капіталу, а також концентрації банківського капіталу.

Дослідження проблематики формування та визначення достатності власного капіталу банків здійснено у працях вітчизняних науковців та практиків, зокрема таких, як: О. Вовчак, А. Вожжова, О. Дзюблюка, Кін-Л. драцької, В. Міщенко, С. Науменкової, Л. Примостки, Т. Смовженко тощо.

Метою роботи є наукове обґрунтування сутності власного капіталу, виявлення законодавчих проблем його формування, особливостей розрахунку.

Постановка проблеми. Однією з ключових є проблема належного рівня капіталізації сучасної банківської системи. Проблема недостатньої капіталізації зумовлює і неефективність функціонування багатьох банків, які не мають можливостей залучати значні ресурси і проводити масштабні активні операції.

Рівень капіталізації – один із визначальних факторів, що впливає на фінансовий стан комерційних банків та перспективи їхнього розвитку [1]. Центральні банки завжди здійснюють регулятивний вплив на рівень капіталізації банківської системи з урахуванням кон'юктур на ринках фінансових послуг та на фондових ринках [2].

У загальних рисах структуру банківського капіталу, визначену Базельським комітетом з метою дотримання банками мінімальних вимог до рівня достатності капіталу, відображено на *рисунку*.

Мінімальний розмір капіталу пов'язаний із величиною ризиків, які банк приймає, а тому обсяг цього капіталу має бути своєрідним резервом для покриття можливих збитків за рахунок власних коштів (капіталу та резервів). Разом із тим, банки повинні покривати очікувані збитки за рахунок коштів спеціально створених резервних фондів.

Порядок розрахунку регулятивного капіталу для українських банків визначено "Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні". Відповідно до цієї інструкції, регулятивний капітал банку складається з основного (1-го рівня) і додаткового (2-го рівня) капіталу. Основний вва-

жається незмінним і таким, що не підлягає передаванню, розподілу, перерозподілу, а тому має повністю покривати поточні збитки банківської установи. Додатковий капітал має менш постійний характер, а його розмір може змінюватися залежно від результатів діяльності та ризиків, які банк бере на себе [3].

Капітал 1-го рівня	Капітал 2-го рівня	Капітал 3-го рівня
<ul style="list-style-type: none"> • Акціонерний капітал; • нерозподілений прибуток. 	<ul style="list-style-type: none"> • Резерви, не розкриті у звітності, що публікується; • резерви (фонди), сформовані за рахунок переоцінки активів; • загальні резерви; • загальні резерви на покриття збитків за позиками; • гібридні фінансові інструменти; • довготроковий субординований борг. 	<ul style="list-style-type: none"> • Короткостроковий субординований борг; • чистий прибуток торгового портфеля (враховується згідно із законодавством ЄС).

Рис. Структура капіталу, визначена Базельським комітетом

Порядок розрахунку регулятивного капіталу та економічних нормативів наведені в Постанові Правління НБУ "Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні" [4]. Розглянемо елементи основного капіталу в трактуванні зазначеної Інструкції. Основний капітал складається з таких елементів:

- а) фактично сплачений зареєстрований статутний капітал;
- б) розкриті резерви, що створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку (резерви, що оприлюднені банком у фінансовій звітності): дивіденди, що спрямовані на збільшення статутного капіталу, емісійні різниці, резервні фонди, що створюються згідно із законами України, загальні резерви, що створюються під невизначений ризик під час проведення банківських операцій;
- в) загальний розмір основного капіталу визначається з урахуванням розміру очікуваних (можливих) збитків за невиконаними зобов'язаннями контрагентів та зменшується на суму: недосформованих резервів під можливі збитки за активними операціями; нематеріальних активів за мінусом суми зносу; капітальних вкладень у нематеріальні активи; збитків минулих років і збитків минулих років, що очікують затвердження; збитків поточного року.

Додатковий капітал складається з таких елементів:

- а) резерви під стандартну заборгованість інших банків;
- б) резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків (окрім резервів за виданими банком зобов'язаннями);
- в) підтверджена аудитором (аудиторською фірмою) за результатами звітного фінансового року відповідно до ст. 69 Закону України "Про банки і банківську діяльність" сума збільшення (за результатами переоцінки) вартості основних засобів, які є власністю банку і належать до нерухомого майна (нежитлові будівлі, приміщення), що забезпечує технологічне здійснення банківських функцій (тобто використовується для здійснення операцій, визначених ст. 47 Закону України "Про банки і банківську діяльність").

У розрахунку нормативу адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності (Н2) до часу підтвердження аудиторською фірмою результату

переоцінки основних засобів сума збільшення вартості основних засобів не враховується;

- г) результат поточного року (прибуток), що зменшений на суму доходів, не отриманих понад 30 днів з дати їх нарахування (окрім доходів за державними цінними паперами та цінними паперами, емітованими Національним банком). У цьому разі сума не отриманих нарахованих доходів, що приймається до коригування, зменшується на суму сформованого резерву за простроченими і сумнівними до отримання нарахованими доходами. Якщо прибуток поточного року менший від загальної суми коригування, то на суму такої різниці зменшується розмір основного капіталу банку;
- г) субординований борг, що враховується до капіталу;
- д) нерозподілений прибуток минулих років;
- ж) прибуток звітного року, що очікує затвердження.

Сума субординованого боргу щорічно зменшується на 20 % її первинного розміру протягом п'яти останніх років дії договору. Під час розрахунку загальної суми регулятивного капіталу загальний розмір додаткового капіталу не може бути більшим 100 % основного капіталу. Регулятивний капітал стабільно працюючого банку має значно перевищувати статутний капітал. У період докризової ситуації, що почалася у 2008 р., українські банки дійсно не мали такої проблеми, як перевищення статутного капіталу над регулятивним (таблиця).

Табл. Динаміка показників, що характеризують структуру капіталу банків в Україні [6]

№ пор.	Показники	Дата					
		01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.
1.	Власний капітал	42566	69578	119263	115175	137725	155487
2.	Статутний капітал	26266	42873	82454	119189	145857	171865
3.	Регулятивний капітал	41 148	72 265	123 066	135 802	160 897	178454

Разом із тим, зважаючи на збиткову діяльність багатьох банків через необхідність формування значних сум резервів під можливі збитки за кредитними операціями; операціями з цінними паперами; дебіторською заборгованістю; простроченими понад 31 день та сумнівними до отримання нарахованими доходами за активними операціями; коштами, розміщеними на кореспондентських рахунках у банках (резидентах і нерезидентах), які визнані банкрутами або ліквідуються та інші коригування в бік зменшення, власний капітал банківської системи, починаючи за результатами 2009 р., став значно меншим від їх статутного капіталу, а регулятивний – неістотно перевищує його.

Оскільки регулятивний капітал є одним із найважливіших показників діяльності банків, їх фінансової стало й стабільної діяльності, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, Національним банком України було 19.05.2011 р. внесено відповідні зміни в Закон України "Про банки і банківську діяльність". Зазначеними змінами передбачено, що "Регулятивний капітал банку не може бути меншим за

статутний капітал. Ця вимога не поширюється на новостворений банк протягом одного року з дня отримання ним банківської ліцензії" [5].

Зважаючи на зазначені вимоги Національного банку України, вітчизняні банки впродовж 2011-2012 рр. постійно працюють над питанням виконання вимог ст. 32 Закону. Якщо проаналізувати чинне законодавство з цього питання та всі можливі шляхи, виконання яких забезпечило б дотримання цієї вимоги, дійдемо висновку, що найбільш прийнятними (чого, власне, і добивається НБУ) є вирівнювання диспропорції завдяки підвищенню прибуткової діяльності банків, зокрема збільшенню та покращенню якості активів. Істотний вплив на підвищення прибуткової діяльності має, як відомо, покращення якості активів, та відповідно розформування резервів. Разом із тим, за умов, коли банківська система України, як і економіка, не відновила докризових темпів росту, такий шлях є доволі проблематичним.

Досить швидко можна вирівняти ситуацію і за рахунок залучення коштів на умовах субординованого боргу. Однак що під час розрахунку загальної суми регулятивного капіталу загальний розмір додаткового капіталу не може бути більшим ніж 100 % основного капіталу, а сума субординованого боргу, включеного до капіталу, щорічно зменшується на 20 % її первинного розміру протягом п'яти останніх років дії договору. Отже, більшість банків, особливо з іноземним капіталом, давно використали зазначену можливість збільшення розрахункової суми регулятивного капіталу і, таким чином, не мляють забезпечити виконання норми Закону.

Розглянемо інші, передбачені чинним законодавством, шляхи приведення розміру регулятивного капіталу до розміру, що не менший статутного. Один із варіантів дій Банку – це ініційоване банком зменшення статутного капіталу до рівня регулятивного капіталу. Чинним законодавством передбачено такі шляхи зменшення статутного капіталу акціонерного товариства (відповідно до п. 2 Глави III Порядку збільшення (зменшення) статутного капіталу публічного або приватного акціонерного товариства, затвердженого рішенням ДКЦПФР №1181 від 30.08.2011 р.):

1. Зменшення номінальної вартості акцій товариства
2. Анулювання викуплених у акціонерів акцій шляхом: викупу за ініціативою акціонерного товариства; обов'язкового викупу.

Розглянемо наведені вище варіанти більш детально.

Перший шлях – зменшення номінальної вартості акцій товариства – є можливим лише для банків, номінальна вартість акцій яких є більшою, ніж одна копійка. Це обумовлено таким:

- частина 4 ст. 6 Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок" передбачає, що мінімальна номінальна вартість акції не може бути меншою, ніж одна копійка;
- п. 6 глави III Порядку збільшення (зменшення) статутного капіталу публічного або приватного акціонерного товариства визначає, що номінальна вартість акції після завершення процедури зменшення статутного капіталу повинна мати ціле значення з урахуванням вимоги щодо мінімальної номінальної вартості акції.

Для банків, номінальна вартість акцій яких є більшою, ніж одна копійка, можна запропонувати застосування такого способу, як консолідація

акцій з наступним зменшенням номінальної вартості. Це означає збільшення номінальної вартості акцій при одночасному зменшенні їх кількості – коли дві та більше акцій обмінюються на одну акцію більшої номінальної вартості. Таким чином, номінальна вартість акції становитиме більше 1 копійки, що дасть змогу зменшити номінальну вартість акції.

Але і цей шлях для окремих банків є неможливим, оскільки: відповідно до п. 5 Глави I Порядку здійснення консолідації та дроблення акцій акціонерного товариства, затвердженого рішенням НКЦПФР № 371 від 06.03.2012 р., "обов'язковою умовою консолідації є обмін акцій старої номінальної вартості на цілу кількість акцій нової номінальної вартості для кожного з акціонерів". Таким чином, якщо акціонерам банку належать різні кількості акцій, що на практиці так і є, то визначити для всіх один коефіцієнт деномінації є проблематичним або неможливим, особливо якщо серед акціонерів є такі, що володіють лише однією акцією.

Розглянемо можливість врегулювання порушеного питання шляхом анулювання викуплених у акціонерів акцій. Закон України "Про акціонерні товариства", (Розділ XII) розрізняє 2 види викупу акцій в акціонерів:

1. Викуп за ініціативою акціонерного товариства (за рішенням загальних зборів акціонерів, ст. 66 Закону).
2. Обов'язковий викуп акцій. Обов'язковий викуп – це право акціонера пред'явити до викупу та обов'язок акціонерного товариства викупити акції в акціонера, котрий на загальних зборах голосував проти визначених законом питань, зокрема проти зміни статутного капіталу (ст. 68 Закону).

Викуп акцій за рішенням загальних зборів, відповідно до частини 1 ст. 67 Закону, заборонено у випадку, якщо власний капітал товариства є меншим, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю, або стане меншим внаслідок такого викупу, тобто окремі банки не можуть вирішити проблему ст. 32 Закону.

Ще одним шляхом для банків із врегулювання статутного та регулятивного капіталу є спричинення ситуації обов'язкового викупу акцій (наприклад прийняття загальними зборами рішення про збільшення статутного капіталу) за ціною, котра в рази менша за їх номінальну вартість.

Разом із тим, згідно з частиною 1 ст. 69 Закону, ціна викупу акцій не може бути меншою за їх ринкову вартість (тобто біржовий курс) станом на день, що передує дню опублікування в установленому порядку повідомлення про скликання загальних зборів, на яких було прийнято рішення, яке стало підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій. Тобто і зазначений шлях не стає виходом із ситуації.

Висновки. Капіталізація банків була і залишається однією із ключових проблем вітчизняної банківської системи. Мінімальний розмір капіталу, який повинен підтримувати кожен банк, пов'язаний із величиною ризиків, які він приймає, а тому обсяг цього капіталу знаходиться під пильною увагою регулятора і держави.

З огляду на проблеми у діяльності українських банків упродовж останніх років, зниженням рівня їх регулятивного капіталу, у травні 2011 р. в

Закон України "Про банки і банківську діяльність" внесено зміни, зокрема ст. 32 передбачено, що "Регулятивний капітал банку не може бути меншим за статутний капітал". Банки на вимогу законодавства та НБУ активно працюють над питанням виконання вимог ст. 32 Закону. Очевидні шляхи виконання цієї норми за рахунок підвищення прибуткової діяльності банку, зокрема збільшення та покращення якості активів, оскільки залучення коштів на умовах субординованого боргу в теперішніх умовах є проблематичним.

Як альтернативні шляхи вирішення проблеми розглянуто: зменшення номінальної вартості акцій товариства; анулювання викуплених у акціонерів акцій, викуп за ініціативою акціонерного товариства, обов'язковий викуп акцій.

Зацікавленим банкам та банківським об'єднанням потрібно докласти спільних зусиль щодо внесення змін у чинне законодавство, зокрема Закони України "Про цінні папери та фондовий ринок" та "Про акціонерні товариства", які давали б змогу без порушень привести регулятивний капітал банку до розміру, що не менший від статутного, або скасувати норму, передбачену ст. 32 Закону України "Про банки і банківську діяльність".

Література

1. Криклій А.С. Капіталізація банківської системи як визначальний чинник розвитку економіки України / А.С. Криклій, М.О. Боровікова // Економіка та держава : наук.-практ. журнал. – 2007. – № 10. – С. 14-16.
2. Слав'юк Р.А. Методологічні основи аналізу капіталізації комерційних банків / Р.А. Слав'юк // Вісник Університету банківської справи Національного банку України : зб. наук. праць. – 2008. – № 2. – С. 34-38.
3. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: затверджено Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р., № 368.
4. Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні: затверджено Постановою Правління НБУ від 02.06.2009 р., № 315 (в редакції Постанови Правління НБУ від 30.08.2012 р., № 358.)
5. Закон України "Про банки і банківську діяльність". [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.bank.gov.ua>.
6. Основні показники діяльності банків України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.bank.gov.ua>.

Мозильницкая М.П., Скаско О.И. Особенности законодательной регуляции деятельности банков на современном этапе

Ввиду проблем в банковском секторе, которые привели к падению регулятивного капитала банков, в 2011 г. внесено изменения к Закону "О банках и банковской деятельности", которыми предусмотрено, что регулятивный капитал банка не может быть меньше уставного капитала. Рассмотрены пути урегулирования данной проблемы.

Ключевые слова: капитализация банков, собственный капитал, уставный капитал, регуляция, требования законодательства.

Mogylnytska M.P., Skasko O.I. Features of legislative adjusting of activity of banks on the modern stage

Because of problems in a bank sector, which resulted in falling of adjusting capital of banks, in 2011 changes are brought in to Law "On banks and bank activity", which foreseen that a regulative capital of bank can not be the less chartered capital. The ways of settlement of this problem are considered in the article.

Keywords: capitalization of banks, property asset, chartered capital, adjusting, requirements of legislation.